

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 334.7

КЛАСТЕРНІ СТРУКТУРИ В ЕКОНОМІКАХ КРАЇН СВІТУ

КИЗИМ Микола Олександрович

доктор економічних наук, професор

ХАУСТОВА Вікторія Євгенівна

кандидат економічних наук, доцент

ДОРОВСЬКИЙ Олександр Вікторович

кандидат економічних наук, доцент

Аналіз матеріалів міжнародних дослідницьких організацій (ЮНКТАД і ЮНІДО), демонструє, що кластеризація і створення мережевих структур є найкращою можливістю для зміцнення і зростання малих і середніх підприємств різних галузей економіки, а також підвищення їхньої конкурентоспроможності з метою ефективнішого виходу на глобальні ринки. Таке значення кластеризації є справедливим як для розвинутих, так і для країн, що розвиваються, де МСП уособлюють значно більшу частину ділової активності і забезпечують більшу частину робочих місць у процентному відношенні, ніж у розвинутих країнах.

Кластерні структури забезпечують значний імпульс розвитку держав з розвинутою економікою, дозволяють їм мобілізувати новий мережевий ресурс організації території. В індустріально розвинених країнах до теперішнього часу вже склалися стійкі кластери в різних соціально-економічних сферах, що орієнтовані на виробництво конкурентоспроможної продукції.

На рис. 1 наведено схему розподілу найбільшої кількості діючих кластерних структур у галузевому розрізі в індустріально розвинених країнах світу.

Результати досліджень, проведених авторами праці [2], доводять, що розвиток кластерних структур посилюється разом із розвитком світової економіки, залучаючи до процесу як розвинені країни, так і країни, що розвиваються.

Згідно з проведеним аналізом загальна кількість успішно (стійко) діючих кластерів, включаючи країни СНД, складає близько 850 структур. Найбільшою кількістю кластерів представлена Великобританія. США, Індія, Франція, Італія, Данія й Німеччина мають відповідно 168, 152, 106, 96, 72, 34 й 32 кластери (табл. 1).

Розглянемо більш детально особливості кластерних структур та напрямки промислової політики, що проводять уряди найбільш розвинених країн світу.

У Великобританії в середині 1990-х років були переглянуті пріоритети промислової політики, в результаті чого сформульовано так звану прогнозу технологічну програму, в основі якої закладено змішаний секторально-кластерний підхід. Вже понад 10 років Шотландія, Уельс, Північна Ірландія й Північний Схід Англії демонструють успішний регіональний динамічний розвиток виробництва автомобілів, електроніки, хімікатів та в більш традиційних секторах, таких як виробництво продуктів харчування й напоїв, одягу та текстилю [3].

Ключовим механізмом державної підтримки розвитку науки й високих технологій у Великобританії є застосування податкових пільг у сфері інноваційної діяльності.

Податкові пільги для НДДКР є державною ініціативою, що реалізується у вигляді звільнення від сплати корпоративного податку з метою стимулювання приватних інвестицій у наукову діяльність. Такі пільги можуть бути у вигляді зниження суми корпоративного податку компанії, або надання грошових сум для малих і середніх некомерційних організацій.

У Великобританії підвищення інноваційної активності розглядається як головний фактор забезпечення конкурентних позицій країни на світових ринках. Основними напрямками державної підтримки є збільшення витрат по статті «підтримка інновацій і технологій» на 20 %, при цьому першорядне значення надається розвитку науково-технічної інфраструктури у всіх галузях господарства [5].

У сфері розвитку кластерних підходів, як і взагалі в сфері розвитку інноваційних технологій, самий багатий до інноваційних шляхів простір представляють Сполучені Штати Америки.

Зараз у США вся економічна політика, щодо розвитку окремих штатів, багато в чому формується на кластерному підході [6].

Федеральний уряд США не має повноважень прямо втручатися в політику штатів в області розвитку регіональних кластерів, хоча надає їм непряму підтримку. В останні три-чотири роки ці відносини стали зміцнюватися в рамках реалізації програм центрального уряду, націлених на підтримку або окремих галузей, або окремих університетів і дослідних центрів.

На регіональному рівні підтримку розвитку регіону здійснюють так звані «інститути співробітництва» (institutions for collaboration), що складаються із представників місцевої адміністрації, університетів, промислових груп і дослідницьких інститутів. Особлива роль належить університетам, відносини яких з бізнесом, включаючи процедури передачі, чітко прописані в законодавстві США. Важливо, що це співробітництво засноване на принципі конкуренції – фінансування університету з боку приватно-

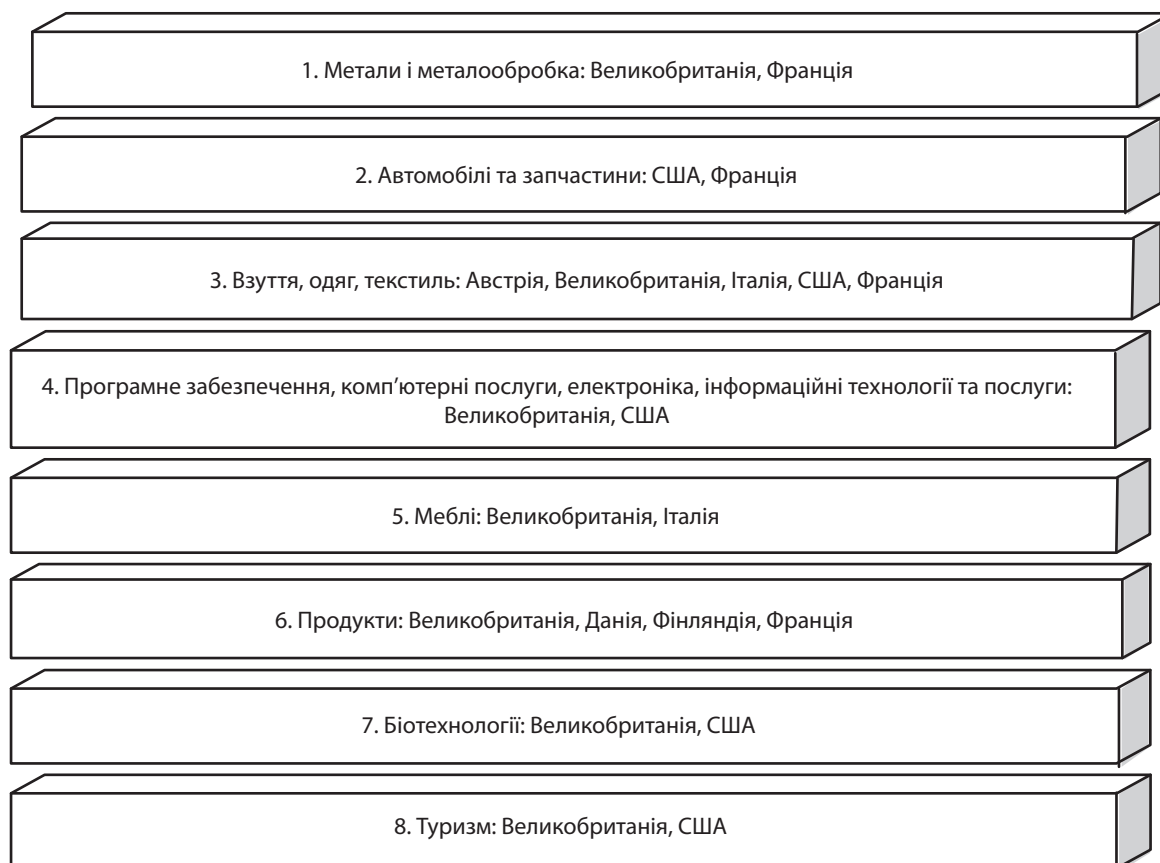

Рис. 1. Схема розподілу найбільшої кількості діючих кластерних структур у галузевому розрізі в розвинених країнах світу [1]

Таблиця 1

Кількість кластерів в розвинених країнах та країнах, що розвиваються [2]

Розвинені країни				Країни, що розвиваються			
Країна	Кількість кластерів	Країна	Кількість кластерів	Країна	Кількість кластерів	Країна	Кількість кластерів
Андорра	2	Італія	72	Бразилія	3	Марокко	5
Австралія	4	Японія	4	Чилі	1	Непал	1
Австрія	7	Нідерланди	6	Колумбія	1	Пакистан	1
Бельгія	1	Нова Зеландія	10	Коста	2	ПАР	2
Бермуди	1	Норвегія	1	Еквадор	3	Польща	1
Канада	13	Португалія	4	Естонія	1	Палестина	9
Данія	34	Сінгапур	3	Гана	1	Тайвань	1
Фінляндія	11	Іспанія	6	Індія	106	Таїланд	1
Франція	96	Швеція	5	Йорданія	4	Туреччина	1
Німеччина	32	Швейцарія	13	Кенія	4	Венесуела	2
Гонконг	11	Великобританія	168	Лівія	3	Росія	8
Ірландія	2	США	152	Малайзія	2	Україна	3
Ізраїль	6			Мексика	8	Грузія	1
Загальна кількість 664				Загальна кількість 181			

го сектора зменшується або збільшується залежно від результатів досліджень [7].

У США практично не існує сформованої федеральної політики щодо розвитку кластерів, і вона не виходить за рамки традиційних інструментів. Основний фокус кластерної політики – це рівень регіону, тобто основний гравець – це штати й більш дрібні адміністративні території. Зі своєї сторони федеральна влада заохочує використання кластерного підходу при розробці стратегій соціально-економічного розвитку території.

Велику роль в активному просуванні кластерного підходу відіграють громадські організації. Розвиток регіональних галузевих кластерів є одним із ключових напрямів роботи Ради по конкурентоспроможності США (The Council on Competitiveness), до якої входять керівники найбільших компаній і президенти провідних університетів США. Штати Арізона, Каліфорнія, Коннектикут, Флорида, Міннесота та інші очолили цей процес і прийняли відповідні програми, сотні міст і територій розробили свої кластерні стратегії [3].

Через відсутність єдиної моделі для визначення необхідної і доцільної структури формування кластера, у Сполучених Штатах ведуться масштабні дослідження кластерних структур. Використовуючи компоненти методики факторного й матричного аналізу, фахівці Інституту регіональних досліджень США зробили спробу розглянути проблему національної економіки крізь призму існуючих кластерних об'єднань. У ході досліджень інтенсивності зв'язків між галузями та секторами економіки було виділено 23 виробничі кластерні групи, об'єднані в 4 блоки, в які входило від 5 до 116 секторів-учасників. Останні включали від 82 до 102 тис. підприємств із кількістю зайнятих від 38 тис. до 4,5 млн осіб, що створювали додану вартість від 4,5 до 324 млрд дол. [8].

У Німеччині розвитку територій сприяє федеральний устрій, відповідно до якого землі мають велику самостійність і здійснюють власні програми розвитку за рахунок своїх коштів. У країні працюють 3 кращих світових кластера з 7 кластерів високих технологій, що одержали почесну назву «Силіконова долина XXI століття», – це Мюнхен, Гамбург, Дрезден [9].

Мюнхен відомий кластером біотехнологій. Велику роль у розвитку біотехнологічних досліджень і виробництва в Мюнхені зіграла фармацевтична компанія Boehringer Mannheim (сьогодні – Roche Diagnostics). Але біотехнологічним регіоном Мюнхен став завдяки наявності великої кількості дослідницьких організацій. Мюнхенський центр є кращим серед трьох центрів завдяки роботі Технічного університету й низки інших інститутів.

Центр у Гамбурзі посідає друге місце завдяки розвитку інноваційних підприємств у телекомунікаціях і мультимедійних розробках. Останній у цій низці – центр у Дрездені. Його учасниками є технологічний центр, компанії, що виробляють мікросхеми й фотокамери. Провідний розробник і виробник комп'ютерів, електронних компонентів, компанія AMD (США) організувала підприємства з випуску напівпровідників [5].

Політика кластерів є додатковим елементом класичної політики середнього бізнесу. Саме середній бізнес може найкращим чином реалізувати інновації, і в цьому надається державна підтримка та допомога. На малі та середні підприємства Німеччини припадає 20 % наукового персоналу та понад 30 % витрат на інновації. Разом з тим, крупні промислові компанії відіграють також значну роль у інноваційній політиці країни.

Донедавна розвиток регіональних кластерів у Німеччині відбувався без втручання держави. Однак з 2003 р. уряд звертає все більше уваги на кластерні ініціативи, у першу чергу це стосується проектів зі створення й розвитку кластерів у сфері високих технологій, де держава підтримує консолідацію зусиль промисловості й наукових центрів. Ініціативи – це організаційні зусилля компаній кластера, влади, науки по прискоренню зростання й конкурентоспроможності кластерів у регіоні. В останнє десятиріччя ініціативи стали головною характеристикою мікро-економічної політики, яка пов'язує промислову політику, регіональну, політику по відношенню до малих та середніх підприємств, залученню закордонних інвесторів та політику в сфері науки й інновацій. Центральний уряд впроваджує велику кількість програм підтримки окремих регіонів і сфер технологій, але більш специфічне планування розвитку кластера здійснюється місцевою владою, що дозволяє враховувати особливості кожного регіону [7, 10].

Серед найбільш пріоритетних кластерів у Німеччині необхідно виділити хімічний, поліграфічний, кластер з виробництва транспортної техніки й кластер електрообладнання [3].

У Японії формування промислових кластерів донедавна здійснювалося винятково за підтримки центрального уряду, однак зараз у цьому процесі починає брати активну участь і регіональна влада. Регіональному співтовариству надається можливість реалізувати кластерні ініціативи за рахунок власних ресурсів, створювати венчурний бізнес та нові виробництва. У даному контексті регіональні кластери опиняються ніби новою формою концентрації промисловості, у якій університети, дослідницькі інститути й корпоративні кластери активно кооперуються. Завдяки цій ініціативі і розробки компаній стали більш орієнтованими на комерційний успіх, спрощено регулювання укладання угод з іноземними дослідниками.

Одним із прикладів процесу створення кластерів в економіці Японії, який засновано на створенні системи субпідрядних і субконтрактних зв'язків між низкою великих та мережею середніх і малих підприємств, є кластер фірми «Toyota». Типовий великий японський кластер складається з одного відносно великого головного підприємства, що користується послугами двох або трьох рівнів субпідрядних фірм, розташованих в географічній близькості від нього. Замість вертикальної інтеграції самостійні субпідрядники першого рівня пов'язані з головним підприємством довгостроковими договорами. Аналогічним образом встановлені зв'язки постачальників першого й наступних рівнів. Автопромисловий кластер «Toyota» має багатоступінчасту мережу з 122 прямих постачальників

і майже 36 тис. субпідрядних малих і середніх підприємств. Субпідрядники всіх ланок утворюють свого роду клуб з високими ринковими бар'єрами для новачків та іноземних конкурентів. Це значною мірою виключає потенційну конкуренцію, властиву вільному ринку. Однак ціновий фактор при закупівлі компонентів сприяє оптимізації субконтрактного виробництва [11].

Зараз в Японії діє програма «Knowledge cluster initiative», що стимулює розвиток кластерів у 18-ти регіонах країни. Сприяння надається спільним проектам, у яких регіональні університети виступають у ролі ядра кластерів, утворених мережею малих інноваційних фірм і великих промислових компаній [7].

Досвід кластерного розвитку економіки Канади характеризується наявністю розвинутої структури промисловості, її високою інноваційною складовою, а також успішними прикладами створення високотехнологічних кластерів.

У Канаді розроблена кластерна стратегія, яка є частиною національної інноваційної політики. Розвитку кластерних структур сприяють усі три рівні влади: федеральний, регіональний та муніципальний. На федеральному рівні забезпечується підтримка у напрямі залучення інвестицій, розширення зовнішньоекономічної діяльності, захисту інтелектуальної власності тощо. На регіональному та муніципальному рівнях – у напрямках надання фінансової підтримки для реалізації інноваційних проектів.

Канада має досвід реалізації таких кластерних ініціатив: біотехнологічного кластера (Монреаль, Торонто, Ванкувер, Оттава, Галіфакс); інформаційно-телекомунікаційного кластера (Ванкувер, Калгари, Квебек і ін.); кластера високих технологій (Монреаль, Онтаріо та ін.); мультимедійного кластера (Монреаль, Торонто, Ванкувер); виноробного кластера (Ніагара); кластера харчової промисловості (Торонто) та ін. [12].

Загалом канадський уряд вважає кластери важливим компонентом Національної науково-дослідницької стратегії та ключовим індикатором інноваційної спроможності країни. Починаючи з 2000 р. уряд Канади виділив 554,2 млн кан. доларів через НДР з метою сприяння розвитку 11 технологічних кластерів. Ці кошти стали основою для формування кластерів та комерціалізації нових технологій.

Італія – країна класичного малого бізнесу, де з 4 млн фірм тільки 2 % вважаються великими, на яких зайнято по 1000 і більше осіб. Усього в Італії функціонують 200 індустріальних округів (IO), що поєднують 60 тис. підприємств із числом зайнятих 600 тис. осіб, а з урахуванням взаємодії виробничої кооперації в IO функціонують більше 1 млн малих і середніх підприємств, що дають роботу 46 млн осіб. Підприємства індустріальних округів ведуть експансію в інші регіони.

Підприємства, що виробляли взуття, починають випускати устаткування для його виробництва. Передаються функції зборки продукції споживчого характеру в треті країни. Так, два кластери П'ємонті та Стренії, що поєднують 350 компаній з випуску клапанів, вентилів кранів,

роблять продукції відповідно на 2,5 млрд євро та 40 млрд дол. Ці компанії забезпечують устаткуванням кластер машинобудування, представлений двома групами з 30 підприємств. В Альпах, у підніжжя Монблану, діють 1300 підприємств текстильного кластера з виробництва кашемірової тканини, пошиття одягу, дизайну, випуску устаткування [3].

В Італії спеціальні кластери сформувалися в промислових районах, в яких склалися галузеві комбінації: металообробка – різальний інструмент, мода – дизайн, шкіра – взуття, деревообробка – меблі. Італія, наприклад, добилася міцної позиції в моді та дизайні, що створює певні переваги для фірм, які виробляють взуття, шкіряні вироби, прикраси та аксесуари. Ця позиція виявляється в деякому роді спільним надбанням для всіх італійських компаній, що працюють в індустрії моди [2].

Особливістю становлення та розвитку конкурентоспроможності економіки Італії став гармонічний розвиток кластерів у рамках єдиної державної економічної політики в області промислового виробництва [5].

Кластерний підхід до аналізу структури економіки став винятково популярним у Фінляндії після того, як він вперше був використаний для розробки промислової політики країни в 1991 – 1993 рр. Під впливом теорії М. Портера у Фінляндії було ініційовано масштабне дослідження, остаточний звіт за яким був опублікований в 1995 р. під назвою «Advantage Finland – The Future of Finnish Industries» («Переваги Фінляндії – майбутнє фінської промисловості»). У цій роботі аналізувалася структура, описувалися тенденції розвитку й оцінювалися перспективи конкурентоспроможності фінських кластерів [16].

Крім того, у рамках даного проекту Міністерство торгівлі та промисловості підготувало директиви, на основі яких було розроблено й затверджено Національну промислову стратегію, що дозволило зробити перехід від макроекономічного регулювання до промислової та технологічно конкурентної політики, заснованої на розвитку кластерів.

Найбільш розвиненим кластером й основою експорту економіки Фінляндії є деревообробний кластер. Підтримуючими галузями для нього є машинобудування й хімічна промисловість, які, у свою чергу, також кластеризовані. Усі ключові галузі, в яких створюється основний обсяг доданої вартості, кластеризовані. Особливістю економіки Фінляндії є те, що вона не має великого стабільного попиту на внутрішньому ринку, тому кластери в країні орієнтовані на експорт.

У число провідних фірм фінських кластерів входять виробничі та сервісні підрозділи ряду великих ТНК, таких як «Eriksson», «Siemens», «Fujitsu», «IBM». Створення виробництв і дослідних центрів у Фінляндії великими ТНК переслідує не тільки й не стільки ціль наближення до споживачів, але багато в чому орієнтоване на використання переваг кваліфікованої робочої сили та можливостей національної інноваційної системи [17].

У кластерах Фінляндії найбільше представлена інтернаціоналізація бізнесу – присутні щільні зв'язки з компаніями країн-сусідів, наприклад, із Швецією, країнами Бал-

тійського моря. Виходячи з цього, кластери в економіці Фінляндії не є винятково національними.

Основою економічного зростання економіки країни, яка не має у своєму розпорядженні значних запасів природних ресурсів, є високий рівень інновацій, які з'являються завдяки широко розвиненому освітньому та науковому секторам, що також є результатом ефективної державної політики підтримки.

За ініціативою уряду Данії в період з 1988 по 1993 р. була реалізована Датська мережева програма. Вихідним імпульсом для програми послужило усвідомлення того факту, що сектор малого та середнього бізнесу (основа датської економіки) погано підготовлений для конкуренції в глобальному масштабі. Було задумано, що формування мереж може бути відповіддю на цю проблему. Метою мереж був розвиток кооперації між фірмами, який націлений на підвищення конкурентоспроможності, зокрема на створення таких нових напрямків бізнесу, як розробка та виведення на ринок нових продуктів з використанням сильних сторін окремих фірм; впровадження агентів і дистриб'юторів на нових ринках; удосконалювання асортиментної політики [3].

У рамках цієї програми було виділено 16 кластерів загальнонаціонального рівня та 13 – регіонального.

Для кожного з них в ході діалогу між фірмами і владою різних рівнів розроблені конкретні заходи підтримки. Ця ідентифікація розглядалася як перший етап формування стратегії, адаптованої під потреби датських кластерів. Регіональні кластери об'єднуються як на основі традиційних галузей промисловості (виробництво тканини, одяг, меблі, садівництво), так і навкруги нових технологій (мобільний та супутниковий зв'язок) [13].

Кластерна політика дала значний імпульс економіці Австрії, де почали діяти транскордонні кластери з Німеччиною, Італією, Швейцарією, Угорщиною, активізувалися зв'язки із Францією та Великобританією. Ключовим фактором стала політика стимулювання розвитку зв'язків між дослідницькими інститутами та промисловим сектором, зниження регуляторних бар'єрів в інноваційних програмах, спеціалізація кластерів і формування центрів конкурентоспроможності. Рушійною силою стала інноваційно-дослідницька програма (TIP), яка була розроблена в першій половині 1990-х рр. [15].

TIP була одночасно інноваційною, дослідницькою та консалтинговою програмою, заснованою з ініціативи федерального уряду та виконувалася австрійським Інститутом економічних досліджень у кооперації з Австрійським дослідним центром.

Цілями TIP були збір інформації, її обробка, вироблення рекомендацій, заснованих на технологічних змінах і їх впливі на національну систему інновацій. Відповідно до завдань першого етапу на макрорівні вивчалася взаємодія державних і приватних інститутів з підприємствами; на мезорівні регіонів – структурні зрушення в економіці; на мікрорівні – поведінка фірм. На базі проведеного аналізу були розроблені заходи на 1996 – 1999 рр., що одержали

ли назву «Шлях в інформаційне суспільство та суспільство знань». Програма містила в собі такі модулі: національну систему інновацій; продуктивність; зростання та зайнятість; регулювання як інструмент технологічної політики; консультування в сфері технологічної політики.

Виявлені в Австрії 76 регіональних кластерів були умовно поділені, виходячи з їхньої спеціалізації, на 6 категорій: промислові, технологічні, освітні, експортні, змішані, кластери сфери послуг [13].

Необхідно зазначити, що у минулому столітті більшість кластерів спеціалізувалася на виробництві споживчих товарів і створювалася з метою підвищення конкурентоспроможності окремих регіонів і територій. На рубежі ХХІ ст. стали з'являтися промислові кластери нового покоління, що займаються інформатикою, дизайном, екологією, логістикою, виробництвом біомедицинських препаратів і т. п. Інноваційна орієнтованість кластерів поступово зростала, і сьогодні вона є найважливішою характеристикою, що визначає конкурентоспроможність кластерних утворень. Останні формуються там, де очікується «проривне» просування в області техніки та технології виробництва й наступного виходу на нові «ринкові ніші» [14]. У табл. 2 наведено основні галузеві напрямки кластеризації економіки деяких країн Європи.

Як показує світова практика функціонування найбільш ефективних економічних систем, високу конкурентоспроможність і стабільне економічне зростання забезпечує виважена промислова політика держави на основі кластерного підходу, як нової форми взаємодії між господарюючими суб'єктами, державними, недержавними й різноманітними суспільними структурами, що стимулює комплексне використання територіями свого соціально-економічного потенціалу та сучасних концепцій інноваційного розвитку.

Процес поширення кластерних структур можна спостерігати в різних країнах, що розвиваються, таких як Китай, Бразилія, Індія, Індонезія, Малайзія, Мексика й ін.

Кластери в країнах, що розвиваються, характеризуються географічною компактністю, секторною спеціалізацією, загальними соціальними, культурними і політичними особливостями, міжфірмовими співробітництвом і конкуренцією. До того ж ці країни також прагнуть створити інформаційно багате і динамічне навколишнє ділове середовище, спеціалізовані пули робочої сили і систему поширення і впровадження знань [1].

Кластеризація і створення мережевих структур у країнах, що розвиваються, в останні 20 років стали все більше привертати увагу їхнього керівництва, політиків, економістів, ділових кіл, міжнародних організацій. Головна причина цього інтересу полягає в тому, що малі і середні підприємства представляють у цих країнах провідний економічний сектор і дають, як правило, більше третини або навіть половини ВВП країни. Якщо раніше уряди країн, що розвиваються, й іноземні донори розглядали допомогу МСП насамперед як надання підтримки бідним і найбільш вразливим прошаркам і як спосіб створення додаткових робочих місць, то в даний час організація такої допомоги є шляхом

Основні галузеві напрямки кластеризації економіки деяких країн [14]

Галузеві напрямки	Країна
Електронні технології та зв'язок, інформатика	Швейцарія, Фінляндія
Біотехнології та біоресурси	Нідерланди, Франція, Німеччина, Великобританія, Норвегія
Фармацевтика та косметика	Данія, Швеція, Франція, Італія, Німеччина
Агровиробництво та харчове виробництво	Фінляндія, Бельгія, Франція, Італія, Нідерланди
Нафтогазовий комплекс і хімія	Швейцарія, Німеччина, Бельгія
Машинобудування, електроніка	Нідерланди, Італія, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Швейцарія
Охорона здоров'я	Швеція, Данія, Швейцарія, Нідерланди
Комунікації та транспорт	Нідерланди, Норвегія, Ірландія, Данія, Фінляндія, Бельгія
Енергетика	Норвегія, Фінляндія
Будівництво та девелопмент	Фінляндія, Бельгія, Нідерланди
Легка промисловість	Швейцарія, Австрія, Італія, Швеція, Данія, Фінляндія
Лісопаперовий комплекс	Фінляндія

стимулюванням розвитку інтенсивно зростаючого приватного сектора і прискорення зростання економіки країни через децентралізацію і консолідацію сил усіх гравців на національному чи регіональному ринках [1].

У табл. 3 наведено різновиди кластерів, які сформувалися в країнах, що розвиваються.

Розглянемо більш детально особливості кластерних структур та напрямки промислової політики, які проводять уряди країн, що розвиваються, щодо кластеризації їх економік.

У Китаї кластерна політика пов'язана з формуванням муніципальною владою зі схвалення центрального уряду особливих зон високотехнологічних галузей. Сам центральний уряд також відбирає фірми, які користуються винятковими привілеями. Крім того, він всіляко заохочує співробітництво бізнесу та університетів, усвідомлюючи його важливість у появі власних технологічних інновацій, підвищенні технологічного рівня продукції. Поки успіхів в організації такого співробітництва добилися лише в декількох галузях, наприклад, інформаційних і біотехнологіях, але цей досвід швидко поширюється й на інші сфери.

Надаючи важливе значення розвитку власних інновацій, підвищенню технологічного рівня продукції з метою скорочення якісного розриву між конкурентоспроможністю економік Китаю та розвинених країн, урядом було ухвалене рішення про створення офісів ліцензування технологій в університетах. Цей крок покликаний сприяти активізації співробітництва бізнесу та академічної сфери, комерціалізації результатів дослідницької роботи та посиленню конкуренції [7].

У цей час у країні функціонує приблизно 60 високотехнологічних зон, однак їх рентабельність низька та помітно різнилась від регіону до регіону. Тому своїм головним завданням уряд вважає усунення міжрегіональних відмінностей. На високотехнологічні кластери Китаю припадає близько 3,5 % ВВП країни, що, природно, не може сприят-

ливо не відбитися на економіці всієї країни. Про ефективність зональної політики Китаю свідчить також той факт, що через зони до теперішнього часу в країну прийшло понад 60 % усіх іноземних інвестицій [18].

У Китаї отримали розвиток різноманітні галузеві кластери, найбільш ефективними серед них є кластер з виробництва мобільних телефонів та автомобільний кластер.

У Китаї є також перспективи подальшого розвитку інноваційних кластерів. Ці утворення розташовані навколо кращих університетів, таких як Цінхуа в Пекіні й Фудань в Шанхаї, а також у спеціальних науково-дослідних і науково-технічних парках, створених місцевою владою як бізнес-інкубатори. Ці кластери залучають гранти від уряду, китайський венчурний капітал, кращих співробітників з Китаю та з-за кордону (в основному китайців, що одержали освіту в Європі та США) [19].

В Індії діє понад 2000 кластерів, з яких 388 – промислових, а 1657 об'єднують ремісницькі підприємства. Кластери поставляють понад 60 % експортної продукції, а деякі великі кластери роблять до 90 % окремих видів продукції, що випускається в країні (виробництво одягу, ювелірних і шкіряних виробів) [11].

В розвитку кластерів Індії ключову роль грає державна підтримка. У зв'язку з відсутністю в країні високо розвинутого виробничого сектора, держава створила всі умови для його активного розвитку. Політика держави, яка спрямована на формування кластерів в Індії, має такі відмінні риси: тверді обмеження на імпорт; лобювання інтересів виробничого сектора; встановлення високих мит на продукцію між регіонами, що приводило до концентрації всіх виробників однієї галузі в одному регіоні; участь держави у власному капіталі компаній.

Однією з форм законодавчого забезпечення та підтримки кластерів в Індії є державні схеми, які розробляються профільними міністерствами. У цих схемах передбачається: порядок утворення нових кластерів; їхнє фінансування за

Таблиця 3

Різновиди кластерів в країнах, що розвиваються [1]

Країна	Реґіон / місце розташування	Галузь
Аргентина	Rafaela	Металообробка, машинобудування
Бразилія	Americana	Текстиль
	Petropolis	Трикотаж
	Sinos Valley	Взуття
Гана	Kumasi	Металообробка та інжиніринг
Гондурас	Tegucigalpa	Металообробка
Індія	Agra	Взуття
	Bangalore	Інформатика
	Ludhiana	Текстиль і швейний інжиніринг
	Okhla	Одяг
	Tirupur	Трикотаж
Індонезія	Tegalwangi	Меблі з пальмового дерева
Кенія	Nakuru	Столярне виробництво
Корея	Daegu	Текстиль
Малайзія	Sabah	Фармацевтика
Мексика	Aguascalientes	Дитячий одяг, уніформи
	Leon & Guadalajara	Взуття
	Monterrey	Одяг
	Nuacalpan	Жіночий одяг
	Tehuacan	Одяг
	Tijuana	Меблі
	Chihuahua	Субконтракція – «maquiladoras»
	Jalisco	Субконтракція – «maquiladoras»
Нігерія	Nnewi	Виробництво запчастин для автомобілів
	Zaria	Переробка шкіри
Нікарагуа	Masaya	Кустарні вироби, гамаки
Перу	CBK, Lima	Інструмент
	Trujillo	Взуття
Сінгапур	Technology Corridor	Інформатика, біологія, мікроелектроніка
Тайвань	Hsinchu	Мікроелектроніка, біотехнології
Чилі	Antofagasta	Гірничошахтне виробництво
Ямайка	Kingston	Модний одяг

рахунок центрального або місцевого бюджету; регулювання діяльності або її регламентація; а також у разі необхідності ліцензування, квотування або інші види дозволів.

Особливо ефективні підходи індійського уряду до стимулювання росту експортних можливостей кластерів у розвитку високотехнологічних виробництв і послуг (комунікаційні технології, програмне забезпечення, фармацевтика й ін.). Цьому сприяє державна технічна політика в комбінації з тісним співробітництвом центральних уря-

дових органів з регіональними й місцевими адміністраціями, зацікавленими в прискореному економічному розвитку на основі взаємодії великих, середніх і безлічі малих підприємств [20].

У рамках діяльності індійського уряду з проведення кластерної політики, що почалася в 2000 р., діють 24 програми, що нараховують більш 1200 кластерів. У рамках цих програм було виділено близько 1,4 млрд доларів США. Їхніми основними цілями є зниження рівня бідності, створення

нових робочих місць і зміцнення конкурентоспроможності підприємств.

За останні 20 років в умовах розвитку підприємництва в Бразилії було створено близько 400 технопарків, у яких сконцентровано 6300 організацій і фірм із 35 тис. робочими місцями й щорічним оборотом в 2,5 млрд доларів США.

Істотний імпульс до їхнього створення додала прийнята в 2007 р. Урядом Бразилії й реалізована з 2009 р. програма «Перша інноваційна компанія» (Prime) з підтримки фірм, зайнятих в області розробки інноваційних технологій. Ця програма діє під егідою Міністерства науки та технологій та реалізується Агентством з фінансування досліджень і проектів (Finer) у співробітництві з 25 великими технопарками, розташованими на території всієї країни, метою яких є стимулювання розвитку компаній, зайнятих у сфері інноваційних технологій.

На тлі стабільного економічного зростання в Бразилії до теперішнього часу вже відкриті й функціонують інноваційні кластери, на території яких розгорнуті наукові центри й лабораторії відомих світових ТНК. Багато з інноваційних кластерів співробітничать із Finesp, являючись стратегічними партнерами Агентства та операторами програми «Перша інноваційна компанія».

У цей час в аргентинській економіці налічується близько 130 промислових агломерацій, з яких близько 100 падають під визначення промислового або інноваційного кластера. До інноваційних кластерів можна віднести такі:

- технологічний полюс Росаріо;
- кластер Кордоба Текнолоджі;
- технологічний кластер Барілоче;
- технологічний полюс Констітуентес;
- полюс інформаційних технологій міста Буенос-Айрес;
- Північно-Західний технологічний полюс провінції Буенос-Айрес;
- технологічний полюс Танділ.

Мексика є прикладом успішного досвіду використання практики розвитку експортно-виробничих зон (ЕВЗ) з метою кластеризації. Це, передусім, програма «Maquiladoras» у Мексиці. Здійснення цієї програми почалося в 1965 р. після створення невеликої ЕВЗ, розташованої на мексикансько-американському кордоні. За майже 40 років функціонування вона перетворилася на одне з найбільших економічних досягнень уряду Мексики. Значною мірою завдяки «Maquiladoras» Мексика за темпами економічного розвитку зуміла випередити багато країн Латинської Америки, ввійти до «великої трійки» латиноамериканських індустріальних лідерів, а також з меншими, ніж в інших країн континенту, втратами подолати кризові явища 90-х рр. ХХ ст. [1].

Головним напрямом діяльності Програми «Maquiladoras» була організація складання з імпортованих деталей та компонентів готової продукції для її подальшого експорту. Як правило, підприємства цього сектора належали іноземним власникам, які використовували місцевих робітників-мексиканців для роботи на складальних лініях. У міжнародних кластерах дуже часто взаємодіють підпри-

ємства із розвинутих та країн, що розвиваються, тому що використання дешевої робочої сили і природних ресурсів слаборозвинених країн поєднується з імпортом технологій із розвинутих країн.

У результаті кластерного аналізу, проведеного групою дослідників під керівництвом Хансена, в Мексиці було виділено 19 кластерів і висунуто близько 80 ініціатив, більша частина яких була адресована проблемам окремих кластерів. Проекти були частиною державної програми Мексики по реструктуризації промисловості.

Таким чином, досвід розвинутих країн підтверджує, що в цей час створення сучасних технологій може базуватися тільки на процесах інтеграції, у тому числі за допомогою розвитку кластерних структур. Цей досвід особливо актуальний для країн з перехідною економікою, в тому числі країн СНД та України.

Література

1. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / Соколенко С. І. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
2. Волкова Н. Н. Промышленные кластеры / Н. Н. Волкова, Т. В. Сахно. – Полтава: АСМИ, 2005. – 270 с.
3. Меньшенина И. Г. Кластерообразование в региональной экономике : Монография / И. Г. Меньшенина, Л. М. Капустина; Федер. агентство по образованию, Урал. гос. экон. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2008. – 154 с.
4. Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування інноваційних структур. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slv.com.ua>
5. Наджафов В. Н. Обзор зарубежного опыта внедрения кластеров / В. Н. Наджафов // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Естественные науки. – 2009. – № 4. – С. 36 – 43.
6. Roelandt Theo, Pim den Hertog, Jacobs Dany. «Nederlandse clusters in beeld» // ESB, 1997. – V.12, №2. – P. 124 – 128.
7. Ленчук Е. Б. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран / Е. Б. Ленчук, Г. А. Власкин // Проблемы прогнозирования. – 2010. – № 5. – С. 38 – 51.
8. Новые формы организации инновационного процесса. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.subcontract.ru>.
9. Руднева П. С. Опыт создания структурных кластеров в развитых странах. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journal.vlsu.ru>.
10. Örjan Sölvell, Göran Lindqvist, Christian Ketels, The Cluster Initiative Greenbook, Ivory Tower AB, August 2003
11. Бондаренко В. Малые предприятия в системе кластеров. – [Электронный ресурс] / В. Бондаренко // Бизнес для всех. – 2005. – № 33. – Режим доступа : <http://www.businesspress.ru>.
12. Методические рекомендации по реализации кластерной политики в северных субъектах Российской Федерации. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tpprf.ru>.
13. Скоп А. Международный опыт формирования кластеров. – [Электронный ресурс] / А. Скоп. – Режим доступа : <http://www.intelros.ru>.
14. Эдилерская А. А. Кластерно-сетевые принципы организации современного предпринимательства / А. А. Эдилерская // Ак-

- туальные проблемы развития общества, экономики и права. [Сборник научных трудов аспирантов]. – М. : МИЭМП, 2008.
15. Горшенева О. В. Кластеры: сущность, виды, принципы организации и создания в регионах / О. В. Горшенева // Экон. вестник Ростов. гос. ун-та. – 2006. – № 4. Ч.2. – С. 75–84.
  16. Филиппов П. Кластеры конкурентоспособности – опыт развития кластеров Финляндии. – [Электронный ресурс] / П. Филиппов. – Режим доступа : <http://www.subcontract.ru>.
  17. Пятинкин С. Ф. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова. – Минск : Тесей, 2008. – 72 с.
  18. Лавров А. А. Особенности функционирования высокотехнологических кластеров в Китае и Японии / А. А. Лавров // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 329. – С. 182 – 185.
  19. Кокшаров А. Внутреннее развитие через глобальную экспансию. – [Электронный ресурс] / А. Кокшаров. – Режим доступа: <http://www.expert.ru>.
  20. Попов А. А. Развитие малого и среднего бизнеса с учетом принципов сетевого и кластерного взаимодействия. – [Электронный ресурс] / Попов А. А., Бекетов Н.В. – Режим доступа: <http://www.sokolin.viperson.ru>